

ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА КОНЦЕПТОСФЕРА В БЪЛГАРИЯ

Иво Панчев

Резюме. Интересът към изминалия социалистически период на България расте с годините. Тук подходим към този период от лингвокултурологична гледна точка: търсим очертанията на социалистическата концептосфера чрез анализ на някои от концептите като *труд* и *дом* и пресичащите се с тях *заплата*, *почивка*, *урбанизация*, *дефицит* и др. Като използваме различен инструментариум и материал за анализ, достигаме до изводи за промяната, настъпила в запълването на концептите през периода на социализма. Лингвокултурологичните интерпретации нямат претенцията да бъдат последна истина за характера на концептите през споменатия период, а по-скоро отварят поле за научна дискусия.

Abstract. Over recent years, there has been a growing interest toward the past socialist period in Bulgaria. This project approaches the period from a linguo-cultural point of view, by exploring the outlines of the socialist conceptsphere through an analysis of certain concepts, like ‘labor’ and ‘home’, and their cross references ‘salary/wages’, ‘holidays’, ‘urbanization’, ‘shortage’, etc. Using a number of different tools and materials for analysis, particular conclusions have been reached as regards the change in the content of the concepts that occurred during the socialist period. The linguo-cultural interpretations do not claim to be the final truth about the existence and realization of the concepts during the examined period; rather, they would present a challenge for a scientific discussion.

Keywords: socialist period, conceptsphere, labor, home.

*Живяхме си доста добре подобрани,
в общата яма всички събрани –
тигри, зайци, кокошки, коне –
Различни породи, жени и мъже.
По малко живяхме,
по малко крадахме,
по малко спестявахме,
по малко купувахме,
Не, не, не умирахме от щастие!*

„Не умирахме от щастие“,
песен на група „Контрол“

Владимир Попчев, поет и бас-китарист

1. Увод

В последно време интересът към изминалия социалистически период на България расте*. С годините се формира дистанция, която е необходима, за да се оцени разумно дадено събитие или феномен в езиков, културен или исторически план. Междувременно се реализираха и продължават да се реализират проекти, които имат амбицията да хвърлят светлина в социологически, културологичен и философски план върху интересувания ни противоречив период от развитието на България. Сред завършените проекти може да се посочи този на Института на близкото минало и „Отворено общество“ „Изследвания на периода на комунизма 1944–1989 г.“ с широк авторски колектив и голям обхват от теми. Сред излезлите от печат трудове се открояват тези на Г. Господинов (Господинов, Генова 2006, Господинов 2013), Ив. Еленков (Еленков 2008) и Ив. Знеполски (Знеполски 2008) – последните две книги са написани в резултат от работата по споменатия по-горе проект. Публикуват се разнообразни по тема и подход материали в интернет (например фейсбук групата „Спомени от Народната република“, сайта „Музей на комунизма“ и др.), провеждат се конференции, излизат мемоари, публикации в пресата и специализираните издания, тече активна дискусия в блогове и форуми, което е показател за силния обществен интерес.

Като цяло към соцпериода (приемаме в работата си това по-свободно, донякъде публицистично съкращение „соц“, което добавяме като характе-

* Настоящата студия е резултат от работата на автора по колективен проект на Секцията за общо и съпоставително езикознание на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ – БАН. Проектът е: „Езикови свидетелства на националната специфика (върху съпоставителен материал)“ и влиза в тематичната рамка „Съпоставително-типологични аспекти на лексикалните изследвания в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски език и иврит)“. Ръководител на проекта е П. Легурска, а участници с подтеми – М. Алмалех и И. Панчев. По-подробно вж. Легурска 2002, Легурска 2011.

рологично за явленията от периода 1945–1989 г.) се наблюдават две крайни тенденции – идеализиране и яростно отхвърляне. Сблъскват се носталгия¹, опит за реабилитация² и стремеж за реванш. Противопоставянето на про- и антиезите разкъсва обществото. Всъщност става дума за проекция на поранен сблъсък на тълкувания и житейски гледни точки, който се отнася до Септемврийското въстание от 1923 г. и последвалите го събития, в това число и атентатът от 1925 г. и случилото се след него. Опитите да се направи балансиран анализ са силно затруднени от връзката на техните автори с миналото, дори да не става дума за бивши членове на партийния елит или за деца на репресиранни от соцвластта например. Трябва да измине още време и нови изследователи, които вече няма да имат така силна връзка с времето на социализма, ще могат обективно или поне дистанцирано и по-спокойно да анализират различни аспекти от живота през този период.

Желанието ни е да изследваме от лингвистична и културологична гледна точка част от модела, който държавата прилага, за да изгради „правилна концептосфера“ на индивида. Предполага се, че нишката на една доктрина (нека я наречем соцдоктрина) преминава през целия човешки живот и организира важните културни концепти. Кой са най-съществените не е въпрос с ясен и неоспорим отговор. В изследването се придържахме към хипотезата, че сред тях намират място концепти като **труд**, **дом**, **учение** и др., които задават определен модел на развитие на личността в соцдържавата. Сред концептите на руската култура, изведени от Ю. Степанов (Степанов 1997), **домът** попада сред т.нар. „базови“ концепти, но **учението** и **трудът** липсват или поне не са пряко назовани като концепти (косвено за тях става дума при разглеждането на концепти като *знание* и *наука* – за учението; *занаят* и *бизнес* – за труда). В работата са засегнати в по-голяма или по-малка степен и такива (производни) концепти като **търговия**, **здравеопазване**, **казарма**. На глобално ниво неизбежно се достига до бинарните опозиции добро/зло и свое/чуждо, но те няма да са обект на специален интерес.

Материал за езиковата реализация на лингвокултурните концепти може да бъде открит в различните видове речници, фразеологията, пресата, рекламата, прецедентните литературни и художествени произведения, телевизионните и радио предавания, кинопрегледи и т.н. от периода 1945–1989 г. Важен източник също така е анкетният материал. В нашето изследване ще използва-

¹ По въпроса за носталгията: „... Лошото е, че човек си спомня само хубавите неща от периода на своята младост. С течение на времето лошите неща изчезват и остават само приятните спомени. Така че аз мога да разкажа много хубави неща от онова време. Сега? Какво да кажа...“ (интервю с Владимир Попчев на http://www.katehizis.com/publications/interview.php?i=kontrol_vlado_popchev2009, 24.04.2015).

² Пример за реабилитация на лица и идеи от близкото минало може да се открие в конференцията, посветена на седемдесетата годишнина на Людмила Живкова, състояла се през 2012 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

ме част от посочените източници на материал, като ги интерпретираме с един от основните изследователски инструменти на езикознанието – авторовата интуиция на езиковеда.

Спецификата на българската соцултура като част от националната българска култура може да се открие, като се определи привнесеното към запълването на изследваните концепти в периода 1945–1989 г. и като се проследят неминуемите лингвокултурни паралели със страната износител на соцултура – СССР. Последното не се прави паралелно за целия обем на българския материал, а в избрани моменти.

2. Основни понятия на лингвокултурологичния анализ

Преди да продължим към анализа на концептите обаче, ще направим кратък преглед на понятията *концепт*, *концептосфера* и на *лингвокултурологията* като дял от науката за езика, в който те често се използват. Това е нужно, за да се хвърли светлина върху основата, на която стъпва изследването, и да се избегнат възможни погрешни тълкувания.

Терминът „концепт“ е сред основните за лингвокултурологията. Той е заимстван от рускоезичната литература, в която по наблюденията на Р. Фрумкина пък е заимстван при превода на съответната англоезична литература (Фрумкина 1992). Английската дума *concept* може да се преведе като *понятие*. И наистина, по речниково значение *концепт* и *понятие* са близки думи, което налага те да бъдат разграничени, за да може концептът да заеме твърдо мястото си в терминологичния апарат на лингвокултурологията. А. Булатова извежда на базата на обзор на руската езиковедска литература следните разлики на концепта от понятието:

- понятието е единица на логическите операции, а концептът – единица за съхранение на информация, която определя спецификата на човешката менталност;
- понятието съдържа най-пълното научно знание за реалиите на външния свят, а концептът съдържа всичко, което знаем за обекта, в това число и наивните представи, като представлява в това отношение семантична категория с най-висока степен на абстракция;
- в структурата на концепта влиза емоцията, която се изразява в образно-символни форми и асоциации, а понятието не може да съдържа ирационални смисли;
- по обем на съдържанието концептът е по-голям от понятието (Булатова 2011, 63–64).

Подробно за концептите в западната (предимно англоезична) литература може да се научи от монографията на А. Блъндън „Концептите: критически подход към проблема“ (Блъндън 2012). За лингвокултурния концепт като част от лингвокултурологичната терминология достатъчно пълни сведения дава Димитрова (Димитрова 2008), а за основните разбирания за структурата на

лингвокултурния концепт в руската наука виж Кононова (2012). Ние разглеждаме лингвокултурния концепт като културен концентрат (рус. *сгусток культуры* – Степанов 1997, 40), който битува в човешкото съзнание; маркиран е етнокултурно; намира езикова реализация и тази реализация в конкретен език е преди всичко дадена определена дума.

На основата на направената по-горе съпоставка на концепт и понятие можем да твърдим, че лингвокултурният концепт има две съставлящи – понятийна, която се извежда от тълковни и енциклопедични речници, и собствено културна (с фоновите знания за менталността на етноса, за „иррационалния“ компонент на асоциациите и пр.), която се извежда от фразеология, прецедентни литературни текстове, анкетен материал и т.н. Основните концепти в една култура се обединяват в абстрактна общност, наречена концептосфера (Лихачов 1993).

Няколко думи за науката, която се занимава с лингвокултурните концепти. Лингвокултурологията е едно от съвременните разклонения на етнолингвистиката. Тя е синхронно ориентирана научна дисциплина (но може да използва и резултатите на диахронни изследвания), която има за основна задача изучаването и описанието на взаимоотношенията на езика и културата, езика и етноса, езика и националния менталитет. Лингвокултурологията дава възможност на изследователя да разкрие до голяма степен материалната и духовна самобитност на един етнос – идея, която пряко кореспондира с хумболтианските идеи и търсения от XIX в. и показва как антропоцентричната парадигма прави своеобразно спираловидно завръщане и разгръщане. Антропоцентричният подход към изучаването на думата, който в някаква степен е отражение на начина, по който човекът възприема света или определен фрагмент от него, отделя и един особен, лингвокултурен аспект в изучаването на думата, свързан с изразяването в нея на културни концепти и национални конотации. Например, в руската култура концептът **дом** е тясно свързан с понятието за уют, скрито ъгълче (*наш уголок нам никогда не тесен* „нашето ъгълче никога не ще ни е тясно“), а липсата на дом – с липсата на убежище. Национална окраска имат специфични за лингвокултурата думи, които именуват човешко жилище, като например руските *изба* „селска къща“ и *терем* „стая на горен етаж или богата къща под формата на кула в Древна Русия“ (Рубльова 2004, 22).

При разглеждането на концептите в нашето изследване търсим първите им регистрации в Старобългарския речник (СтБР 1999–2010), после се обръщаме към други тълковни речници, търсим фразеологичен материал от Фразеологичния речник (ФРБЕ 1974–1975) и други източници. Разсъждаваме за развитието на концептите през соцпериода, като активно използваме инструмента на авторовата интуиция. Стараем се да ограничим обема на запълване на базовите концепти и пресечните им точки с други, производни, концепти, като все пак допускаме и известни отклонения. В някои случаи правим паралели със съответстващи руски концепти и търсим общите моменти в социкулурането им.

3. Концептът за труд и някои производни концепти, свързани с него, през епохата на социализма

Концептът **труд** в българската култура е разгледан в лингвокултурен план от М. Витанова в книгата „Човек и свят. Лингвокултурологични проучвания“ (Витанова 2012). В частта, озаглавена „Концептът труд в българската езикова картина на света“, авторката подчертава важността на този концепт: „Отношението към труда позволява да бъде разкрита системата от обществени отношения и базови ценности на българското общество“ (Витанова 2012, 14). Това подкрепя нашия избор на труда в качеството му на базов концепт в изследването. По-нататък М. Витанова посочва и езиковата реализация на концепта в българския език: „Концептът труд в българския език се реализира основно чрез синонимите *труд* и *работа*“³ (пак там, 16). Употребата на тези лексеми в паремии очертава обема на концепта и позволява да се направят изводи за ролята му в българската лингвокултура. Авторката разглежда изчерпателна извадка от български пословици и поговорки, като приема англоезичния подход за обединяването им като източник на езиков материал (пак там, 27). М. Витанова достига до следното заключение за концепта **труд** в българската езикова картина: „Трудът заема централно място в светогледа на българина. Трудът е смисъл на живота, осигурява прехрана, създава материално благополучие и е в основата на социалния престиж. Човекът, който се труди, получава удовлетворение от извършената работа и се радва на уважение в обществото. Трудът е човешки дълг, чрез него човекът живее, радва се и скърби“ (пак там, 30). Това са безспорни истини, ако се погледне през призмата на обществения морал и общочовешките ценности. В текста по-нататък обаче ще си позволим да променим ракурса и така ще изведем съществени промени в съдържанието на концепта **труд**, настъпили през социализма.

В нашата работа приемаме, че концептът **труд** добива своето езиково представяне чрез съществителното *труд*. В речниковото значение на това съществително намираме основна представа за неговото съдържание и добра опорна точка за интерпретация.

Първото значение на труд в речника на старобългарския език е ‘труд, усилие’, второто – ‘мъка, нещастие, скръб’, третото – ‘труд, работа’, четвъртото – ‘резултат от труда, добив, печалба’ (СтБР 1999–2010, т. 2, 964).

Значението на съществителното *труд* се променя и към края на XIX началото на XX в. е регистрирано, на първо място, като ‘усилена мъчна работа’, на второ – ‘работа, работение, трудение’, и на трето – ‘нещо спечелено с труд’ (РГеров 1895–1904, т. 5, 360).

В *Съвременния тълковен речник на българския език* намираме значенията: 1. Само ед. Целесъобразна човешка дейност, свързана със създаване

³ Продуктивността на подобен подход се потвърждава и от руския учен О.Е. Чернова, върху чийто труд ще се спрем по-нататък (вж. Чернова 2004, 31).

на материални и духовни ценности. 2. Само ед. Работа, занятие, занимание. 3. Само ед. Усилие, напрежение. 4. Само ед. Резултатът от работа и получено-то за нея. 5. Научна работа; книга, публикация (СТРБ 1995, 1223).

Може да се твърди, че в дългия период на съществуване като лексема в българския език съществителното *труд* изразява концепт, характеризиращ се с това, че причинява на човека предимно лоши усещания и затова погледнато хедонистично, трудът би могъл да се възприеме като зло. Но обществото, в частност традиционното християнско общество, каквото е българското, не се изгражда на хедонистични принципи, а на принципите на дълга (вж. Нешев 1989). Затова трудът получава статута на добро/благо, статут на ценност. И макар противоречието да не е снето – отделният човек страда, полагайки труд (вж. *трудя се* ‘мъча се, измъчвам се’ в СтБР 1999–2010, т. 2, 964) – за решаването на проблема се намесва семейството, обществото, държавата, които възпитават положително отношение към труда по различни начини: чрез въздигане на библейското *Който не работи не трябва да яде* като своеобразен морален постулат през всички времена; чрез съвети като *да изкараш хляба с честен труд* или постулати като *готованковците никой не ги обича*; с внушения, че *трудът за човека е здраве и живот*, че *работата краси човека*, а *мързелът го грози*, *работата хвали човека*, *работата на ум учи* и др.

В българската соцдържава съдържанието на концепта **труд** постепенно се променя. Това се дължи на различни причини, но като че ли главният проблем е в това, че хората, които се трудят съвестно, започват да изглеждат смешни в очите на останалите, на „колегите“. Всеки, който иска да просперира чрез полагане на труд, постепенно губи импулс, защото трудът през социализма мутира и желаната реализация се превръща в досадно задължение, което може да се изпълнява и проформа. Налагат се изкуствени ограничения, с които всички трябва да се съобразят. Колкото и трудолюбив и предприемчив да е човек, той ще достигне само малко по-далеч материално от недотам трудолюбивия си съсед. *Те се правят, че ни плащат, ние се правим, че работим*. Този симптоматичен израз показва недоволството и започналата „игра“ с държавата като форма на противопоставяне. А играта води до следствието, описано с друг знаменит израз: *Никога не могат да ми платят толкова малко, колкото я съм изработил*.

Наличието на партийна/държавна номенклатура действа силно деморализиращо, убива желанието за труд у обикновените хора. Така действа и квотният принцип на заемане на длъжности, според който на ръководни места се озовават лица, завършили така наречените работнически факултети (рабфакове) – учебни институции, които не се славят с особено качествено образование. Загубата на уважение към ръководството спомага за постепенната девалвация на възприеманата за изконна нравствена ценност любов към труда.

Способният човек не получава истинско поощрение. Соцдържавата регистрира опити да насърчи трудолюбието – премии, знаци за отличие, кампа-

нии в соцмедиите. Сръбският изследовател Д. Айдачич пише: „В годишния календар през периода на социализма *времето*, когато е прославян труда, е свързано с официалния Празник на труда, но също така и с редица други държавни и партийни празници, отбелязващи изпълнението на плановете и големите постижения, трудовите акции и т.н. Празникът на труда Първи май във всички социалистически общества е празнуван като един от най-важните държавни празници“ (Айдачич 2003). Ефектът от мероприятията обаче е слаб, тъй като зад насърчителните лозунги прозира лицемерие, а в избраната форма на агитация и възпитание на моменти се проявява (поне от дистанцията на времето) езикова неадекватност. Земеделски кооперативни стопанства и цехове, училища и болници са окичени с лозунги като: *Всеки домат – кабърче в леглото на Кенеди; Всеки произведен кран е удар срещу подпалвачите на нови войни; Всеки буркан компот – юмрук в лицето на империализма*. Тези и други умотворения показват връзката на труда с войната, която социалистическият режим е решен да води с капиталистическия свят. Вестник „Работническо дело“ следи кампаниите по оранта, сеитбата, жътвата, публикува снимки и интервюта с рекордьори и ударници на труда. Кинопрегледите разказват за трудовия живот например на рибарите от с. Черноморец, а паркове и площади са увенчани със скулптури на трудещи се. За съжаление, всичко това е фалшиво: наложената липса на частна инициатива пресича стремежа за растеж и желанието да се полага труд. Кадърният служител има желанието да бъде оценен – да расте в йерархията и да получава повече от другите, но материалният фактор е непримирим враг на соцсистемата. Тъй като в соцдържавата човек не може да получи много повече от другите, той спира и да дава повече. Макар и прекомерно възхваляващи индивидуалистичното начало, цитираните по-долу думи дават обратната страна на нещата: „Аз не вярвам в колективизма, нито пък в съзнанието на човека при общата работа. Има индивидуална работа. Има лична сметка. Личен интерес. Ето, аз така разбирам нещата. Човек има една глава – да мисли, една уста – да яде. Човек е създаден да бъде сам, сам господар на нивата си, на труда си. А вие, комунистите, вярвате в общото, в колективизма. Аз не вярвам и го намирам за противоестественно. Човек живее за себе си, а не за другите“ (Топалов-Памукчиев 1990, 63). От позицията на живеещи в съвременното общество хора не би трябвало да приемем безрезервно подобна крайна позиция, но съдържащата се в нея истина за личния интерес не може да бъде пренебрегната. Опитът на соцсистемата да пренебрегне или по-скоро да забрави за наличието на личния интерес не се оказва сполучлив.

Тъй като соцдържавата върви упорито срещу личната инициатива и желанието за личен просперитет, се стига до откровеното убеждение *Трудът е песен, но да я пее друг*, т.е. ‘тъй като не мога да спечеля това, което смятам, че заслужавам, няма и да полагам особен труд’. Тази нагласа допринася и за преосмислянето на един от производните на труда концепти, а именно – **заплатата**.

Заплата е интересна лексема с оглед идентификацията на „лъжливите приятели на преводача“: *заплата* на руски значи *кръпка*. И наистина, усещането на българина и на руснака от времената на социализма е, че ежесечно се получават малки кръпки, които да се наложат върху големите дупки, отворени от разходите. Като в съветския виц: *Каква е разликата между кръпката (р. заплата) и заплатата (р. зарплата)? Кръпката е по-голяма от дупката, а заплатата – по-малка.*

Съвсем оправдано е да се твърди, че усещанията за недостатъчните средства от заплатата датират отпреди времето на социализма. Със сигурност продължават (за голяма част от хората дори се изострят) и в наши дни, но не може да се отрече, че заплатата заема специфично място в периферията на труда и заедно с него е важна съставка от концептосферата на социализма. Накратко: заплатата в България и в СССР е нещо малко и недостатъчно. Повод да твърдим това ни дава непризнатият и гонен от социалистическата власт градски фолклор под формата на кратки сентенции, пословици, вицове и др. Заредена със синтезирано съдържание е българската соцпословица *Ние ги лъжем, че работим, те ни лъжат, че ни плащат*. В нея кристализира проблемът във взаимовръзката „ниска заплата – слаба ефективност на труда“. Зад лозунгите за преизпълнение на плана, зад афишираната любов към труда се крие симулация и *скатаване* (разбирано тук и по-нататък в текста с жаргонното си значение ‘кривя се, укривам се, за да не ми възложат работа’ – СТРБ 1995, 1094).

Нека се върнем към съветския градски фолклор: *Може ли да се живее на едната заплата? – Ами не знаем, не сме опитвали*. В същия коловоз е и вицът *Кое е най-страшното одеско проклятие? – Цял живот да караш на заплата!* Разкрива се още една характеристика на социализма – широко срещащите се странични доходи, в това число от мошенически и корупционни практики. Дефицитът на стоки и услуги, породен и поддържан от плановото стопанство, създава чудесна почва за явленията, назовани с живописните български думи *шуробаджанащина* и *рушетчийство*. Без връзки не се намира нищо, а ако няма връзки, се намесва рушветът. И нека веднага да отбележим – и двете явления не са нещо непознато преди социализма и нещо непознато за славянския свят или за света изобщо. Соцсистемата обаче помага за навлизането на метастазите им по-широко сред обикновените хора. Никоя власт и никой обществен строй не е имунизиран срещу облагодетелстването на близки хора и срещу корупцията, но социализмът прави така, че тези практики да се усвоят на дребно, в бита – за закупуването на телевизор, хладилник, на чифт дънки, за една командировка в чужбина.

И така заплатата или трудовото възнаграждение при социалистическите труженици е средство за закърпване на семейния бюджет, което никога не достига и въпреки (а не благодарение) което все пак се преживява.

В концепта **труд** през соцпериода постепенно се натрупват нови слоеве смисъл – като средство за водене на борба/война, като безсмислено и/или

уронващо престижа занятие, като нещо фалшиво, като нещо, бъдещо при-смех.

Организацията на военната служба в социалистическа България също допринася за намразването на труда и за отклонението от полагането на труд. Това я отличава от периода след Освобождението, в който на крилете на националната идея българите се стремят да служат с чест и да изпълняват достойно воинския си дълг⁴. Ще посочим причините за негативната промяна: соцармията вече не е национална, а интернационална – тя брани социализма по света. Войникът вече не се идентифицира с българската униформа, с българската земя, с родното, а става *варшавец*, допълнение към съветската и другите братски армии. Българският войник се захранва с фалшив интернационален патос, с постулати на диалектическия материализъм и възхвала на съветското оръжие. Няма го истински родолюбивото възпитание, патриотичните чувства не се подхранват. Случва се дори обратното – да се клеймят като националистични и шовинистични. Към военната служба и свързаното с нея полагане на труд се поражда погнуса, която войникът трябва да прикрива с лицемерие. Две години младият човек се учи да *се скатава*. По време на службата си той отработва тактиките на „по-дългата цигара“, на влизането в лазарета, на прехвърляне на задълженията към по-нискостоящия. Идва денят на уволнението, двадесетгодишният *скатавчик* се връща към цивилния живот, където го чака университетът, заводът, ТКЗС-то, държавното учреждение. Усвоените „умения“ се прилагат активно и на новото работно или учебно място.

Съдържанието на концепта **труд** „набъбва“ с имитация, работа проформа, скатаване, а те водят до тежки последици: като започнем от разкопаните и зле застлани пътища и тротоари, преминем през цялата сфера на услугите и завършим с наукоделието. *Аз имитирам, ти имитираш, аз се скатавам, скатаваш се и ти*. Под тротоарната плочка има вода, тоалетната чиния не е добре закрепена за пода, а пък сътвореното през годината от научния колектив е вариация на отчетеното преди няколко години.

Изключително негативно влияе върху оформянето на съдържанието на концепта **труд** оказват практиките на социалистическата планова икономика. Преследва се изпълнението на норма, предпочита се количеството пред качеството, като, разбира се, и дума не става това да се признае официално. Само с ирония можем да погледнем на марксисткия принцип, че *количествените натрупвания водят до качествени изменения*, ако се опитаме да го

⁴ Цитираме следващите думи, макар и осъзнавайки, че те може да изграждат един твърде идеализиран образ на военната служба от предсоцпериода: „Армията е висше училище за създаване на добри навици – запомнете това от мене, господин Памукчиев. Армията е най-висшата школа за трудолюбие. И колкото по-стегната е една армия и по-дисциплинирана, толкова по-добри работници възпитава. Независимо къде ще работят те – в полето, в работилниците, те са хора, научени на труд. На ред и дисциплина“ (Топалов-Памукчиев 1990, 101).

отнесем към труда през социализма. Планината от некачествени, зле замислени и още по-зле изпълнени стоки и услуги се трупа, задвижвана от плановия принцип на икономиката, и по никакъв начин не иска да се трансформира в едно по-малко хълмче от качествени продукти и услуги. Доматите са гнили – нищо, важното е да напълним 20 000 буркана, блажната боя не струва – нищо, важното е да изпълним плана от 100 тона, книгата са разпада още в печатницата – нищо, тиражът е голям и излиза навреме. И така концептът **труд** продължава да нараства откъм специфичното си съдържание – важно е количеството, а не качеството.

А соцпотребителят търпи и купува: той е развил синдрома „купувач в соцдържава“. По спомени на автора, в едно радиопредаване от края на 80-те години се обсъждаше статия на съветския вестник „Правда“. Кореспондентът на „Правда“ в София беше писал, че в българските магазини се чува постоянно една и съща дума – „няма“ (всъщност едва ли е било по-често, отколкото в съветските магазини от същия период). И наистина, „нямането“ обхваща всички сфери на народното стопанство. Ситуацията в социкономиката е уловена с достатъчна доза хумор в съветския виц:

*Кой ад е по-хубав – капиталистическият или социалистическият?
– Разбира се, че социалистическият! Ту няма кибрит, ту прекъсва подаването на гориво, ту котелът е на ремонт или пък дяволите отиват на партийно събрание.*

А постоянната липса кара хората да купуват всичко, когато то по случайност се появи, без значение дали им трябва в конкретния момент, или дори в близко бъдеще. Излизаш за банани, но намираш фаянсови плочки. Търсиш маратонки, а се връщаш с батерии за фенерче. Купуваш каквото има, когато го има и колкото ти дават. Симптоматичен е текстът на Е. Успенски от детската книга „Крокодилът Гена“ – авторът си е позволил точно описание на синдрома „купувач в соцдържава“, което трудно би било публикувано, ако книгата не беше за деца. Крокодилът Гена и другите приятели на Чебурашка решават да му помогнат, като докажат ползата от магазина за преоценени стоки, в който той живее. Нарещат се на опашка пред магазина, на която без въпроси се нареждат още много граждани и в крайна сметка изкупуват всички налични стоки: „В единатсет вратата се отвори и хората се втурнаха в магазина. Те купуваха всичко, което им попаднеше подръка. Би било много жалко да стоят два часа на опашка и да не купят нищо“ (Успенски 1983, глава 23).

По-горе вече споменахме **дефицита** и **връзките**, а сега ще ги назовем и като два производни концепта, свързани с труда. Всичко става с връзки – от решаването на дребните битови проблеми до намирането на поле за професионална реализация. Дефицитът поражда връзките, а връзките насърчават изграждането на ореол около дефицита: „Нека има изобилие, но все пак нещичко да не достига!“, както казва героят на А. Райкин от съветския скеч за дефицита (във филма „Хора и манекени“ от 1974 г.). Дефицитът като обществено явление в Съветския съюз е изследван в проекта „Дефицитът в СССР

– как стояха нещата“ на „Газета.РУ“ и „Рамблер Инфографика“ от 2015 г. Задълбоченият анализ, подкрепен със спомени и материали от литературата, пресата и киното, пресъздава картина, която, въпреки различията в мащаба, може да се припознае от живелите през епохата на социализма у нас.

Любопитно е отношението на българската соцдържава към друг скачен с труда и произведен от него концепт, какъвто е **учението**. От една страна, образованието се насърчава – задължително основно, полузадължително средно, достъпно висше. От друга страна обаче, трудът на образования е второ качество. Истински труд като че ли остава земеделието, добивът на суровини и фабричното производство. Другото е ловко избягване на труда: *Учи, за да не работиш* (вж. Витанова 2012, 39–40). Лекарите, учители, хора на словото като учени, журналисти, актьори и много други, добили професиите си с учение (и полагащи нелек труд), остават извън борда на социалистическото разбиране за истински труд. От друга страна, както посочва Д. Айдачич, „металурзи, леяри, трактористи, миньори, строители и ударници са образците юнаци за новата иконография“ (Айдачич 2003).

Получава се така, че инвестиралият време и средства в обучението си човек получава за награда по-лош стандарт на живот. Университетски преподаватели и лекари карат таксите и боядисват, за да си помогнат финансово. Абсурд, който продължава по инерция и до днес и който дава горчиви плодове, като например плащането „под масата“ за образователни и медицински услуги. Съветският виц по-долу показва как соцабсурдът с учението се възприема в обществото: *В първи клас на едно училище учителката пита учениците какво работят бащите им. – Татко ми е стоковед, – казва едно дете. – Моят татко е директор на складова база, – казва друго. – Моят татко е управител на магазин – казва трето. – Моят татко е инженер... Класът дружно се смее. – Деца, – казва учителката, – не е хубаво да се смеете на чуждото нещастие!*

Отношението към тези, които се трудят в областта на науката, е нееднозначно: от една страна, те са „нашите учени“, те утвърждават постиженията на партията, „чертаят пътя на развитие на социалистическата държава“. От друга страна обаче, това са отцепниците от трудовия народ, които се крият на сянка и само цапат с писалката по хартията. Няма я потта, няма го динамизмът и себераздаването в усилието на работника и текезесаря. Особено зле изглежда групата на хуманитаристите, чийто труд се възприема като „претакане от пусто в празно“ и не дава реален принос за икономиката на соцдържавата.

Учението не може да съществува без една много важна прослойка – учителите. Тази прослойка има особена съдба през периода 1945–1989 г. Преходът на големи групи от населението от селата към градовете силно снижава авторитета на учителя. На село той е част от елита заедно с попа, кмета и доктора/фелдшера, а в града е един от хилядите. И друго: през соцпериода се появява показателната българска пословица *Пиши му тройка, барем даскал да стане!* Тоест, не е важно знанието, желанието да преподава, умението да

общува с подрастващите – важно е да има кой изобщо да се хване с този неблагодарен труд.

От написаното дотук за учението и интелектуалния труд може да направим извода, че концептът **труд** получава своеобразна соцконкретизация – истинският труд е по-скоро физически (а реално носещият доходи е бюрократичен), но не и интелектуален.

Тук ще споменем и още един от соцабсурдите – недоброволния физически труд в сферата на селското стопанство и леката промишленост, налаган на ученици, студенти и хора с висше образование от най-различни сфери. Става дума за бригадите: – *За решението на какъв труден проблем се създава група от следните специалисти: математик, физик, биолог, инженер, лекар, архитект, икономист, юрист и философ? – За събиране на картофите в ТКЗС-то.* И докато бригадите са „доброволно недоброволни“ за всички, то съществува и по-страшна форма на труд – принудителният. На него е посветена монографията „Принудителният труд в България (1941–1962)“ (Лулева, Троева, Петров 2012), която разглежда в културологичен и социологически план въпросите за въздействието на държавата върху индивида и генерирането на памет – индивидуална, групова, колективна. На принудителния труд във фашистката държава (като „фашистката“ спокойно може да се замени със „социалистическата“) се спира и Ж. Желев в известната си книга „Фашизмът“: „След като трудът е принудителен, пред фашистката държава въпросът за стойността на работната сила престава да бъде въпрос, който подлежи на решаване. Благодарение на това фашистката държава винаги има на разположение неограничено количество *евтина работна ръка* (курсивът мой – И.П.). Ето защо, за разлика от либералната буржоазна система, тя може да си позволи лукса да хвърли огромно количество работна сила за мероприятия без стопански ефект, но с голямо военно значение като аутобани, погранични укрепления, мостове и пр. ... В това отношение много са интересни мислите на Рапард за нацистката икономика, казани през 1936 г. на конгреса на икономистите, говорещи френски език: „Ако считаме, че критерий за успех е да поставиш в действие максимум труд за минимален доход, германският опит е един триумф, но ако считаме, че стойността на една икономическа система се мери с достигането на максимален доход за минимален труд, това е пълен провал... Казва се, че автаркичната германска икономика е унищожила безработицата: и няма защо да се учудваме, в *затворите няма безработни* (курсивът мой – И.П.)“ (Желев 1990, 155–157). Виждаме, че принудителният труд има своята солидна икономическа (но в никакъв случай не и морална!) обосновка – практически безплатната работна ръка. Можем да добавим и плътната трудова ангажираност на индивиди и цели обществени прослойки, които биха могли да създадат проблеми на държавата. Темата за принудителния труд е широка, но тук ще приключим с нея, като само ще отбележим, че принудата разрушава в концепта **труд** всичко, свързано с престижа, желанието за самореализация, и усилва до гротескни форми желанието да се работи проформа, да се имитира труд.

Друг произведен на труда концепт е **почивката** – едно широко афиширано соцблаго. Всеки трудещ се има достъп до някакъв тип почивка. Почива се организирано, в почивни домове и станции, като идеята е почиващите да не напускат рамките на трудовия колектив: *Заедно в делник и в празник!* Така колегите трябва да се превърнат в едно „голямо и сплотено трудово семейство“. Принципът на разпределение на почивките е следният: всяка организация, всяко производствено звено е под определена „шапка“ (комитет, министерство, профсъюз). Шапката строи почивни станции и разпределя почивни карти сред подопечните си организации, а те – сред персонала си. Тук с пълна сила важат връзките – ако искаш да почиваш през най-хубавите месеци, ти трябва „твой човек“, ако искаш да си в по-нова станция или на по-хубаво място – също.

Правото на труд е особен момент от действителността на соцдържавата. Всеки има работа, няма безработни. Само някои инакомислещи могат да бъдат оставени без работа, за да разберат, че очакванията към тях са различни. Ако това не помогне, те получават пълен достъп до друг вид труд – принудителния. В същото време истински мързеливите, но по-хитри трудещи се, чиято философия чудесно предава сентенцията *На работата лекото и на баницата мекото*, нямат никакъв проблем да получават заплати и да не произвеждат нищо.

Ще направим още някои допълнителни паралели, за да обогатим картината на напълването на концепта **труд** в българската лингвокултура. Една култура се разкрива най-пълно, огледана в друга, обликът на един език изпъква в съпоставка с друг. И затова се обръщаме към някои аспекти в лингвокултурата на страната износителка на социализъм по света – СССР. Влиянието на съветската върху българската соцкултура е основополагащо и значението му трудно може да се надцени. Погледнато научно, руският език, разбира се, не се „рестартира“, за да започне на чисто след Октомврийската революция (въпреки силното желание на всяка власт да възпита посвоему езика, намерило израз в правописните реформи не само в Русия, но и в България и други страни), а трупта нови и видоизменя стари пластове в напълването на концепти като **труд**. Ако погледнем към средата на XIX в., ще открием тълкувания, сходни с тези в българския при РГеров 1895–1904: труд е ‘работа, занятие, упражненье, дело; все, что требует усилий, старанья и заботы; всякое напряженье телесных и умственных сил; все, что утомляет. Последствие работы, старанья, напряженья, сделанная вещь’. // Труд, црк. стар. ‘болезнь, боль, боля, болеть, хворь, хворость, хвороба, недуг, недужина, немощ или немочь, немогута, скорбь, хиль, хилина, вообще нездоровье’ (РДал 1998, т. 4, 436).

Съдържанието на концепта **труд** в съветската социалистическа култура е разгледано в труда на О. Чернова „Концептът труд като обект на идеологизация“ (Чернова 2004). Ето какво пише авторката: „Трудът най-често е представен в паремите като положително начало, тоест ясно се осъзнава като общочовешка утилитарна ценност“ (Чернова 2004, 45). После са цитирани пословиците: *Человек рожден на труд. Без труда нет добра. Труд кормит и одевает. Терпенье и труд все перетрут. Трудом сыты, а хоть и с трудом,*

а пъяны, едва, насилиу. Труд человека кормит, а лень портит. Для родимаго и труд не в труд. Бесплезный труд не послуга (РДал 1998, т. 4, 436).

Авторката продължава анализа си с твърдението, че основното напълване на **труда** според соцпарадигмата е *ползата за хората* (не за самия *трудоуещ се*). Трудът се разглежда като вътрешна благородна потребност на човека⁵. Да се привлекат хората към труд е основна цел на съветската пропаганда. О. Чернова отбелязва как съветската соцдържава смята, че с помощта на трудови усилия човекът трябва да се самоусъвършенства и съответно да усъвършенства обществото. Звучи съвсем познато, ако погледнем към българската действителност след 1945 г. Съветската соцпропаганда се изправя пред доста сложна задача: лесно е да се агитира за придобиване на материално благо (колко сладко звучат първите „демократични“ реклами в българските медии след 1989 г. – всичко чака да го купиш, да го вземеш, да го притежаваш), но трудно – за полагане на труд. Соцдържавата се опитва да промени отношението на индивида към труда, като включва концепта за него в сферата на идеологично значимите явления (пак там, 47).

Един от феномените на контролираното от соцдържавата презапълване и пренаписване на пластове в концепта **труд** е социалистическото съревнование, „патент“ на СССР. В него победителят не печели нищо за себе си, освен признанието на държавата/партията и славата на „ударник“. По-горе вече споменахме за категорията на ударниците – тяхната роля е да бъдат давани за пример за подражание от соцмедииите.

О. Чернова извежда следните признаци на социалистическото съревнование: творчество, ентузиазъм, ежедневно съревнование на всеки с всеки. Тези признаци се превръщат в стимули на състояния и постъпки, които качествено отличават соцсъревнованието от конкуренцията в капиталистическите страни. Условие за съществуването на капитала е наемният труд. Наемният труд се основава изключително върху конкуренцията на работещите между тях самите и тази конкуренция е разглеждана от съветската идеология като капиталистическо съперничество, в което печалбата за една от страните винаги означава загуба за другата страна. Принципът на социалистическото съревнование в замяна би трябвало да бъде този на постоянна взаимопомощ, стремеж да се догонят сил-

⁵ Можем да направим съпоставка как вижда руският режисьор и общественик Андрей Кончаловски реалните корени на руското отношение към труда: „И последно – отношението към труда. Ами как може да се отнася към труда селянинът, който знае, че половината (ако не и повече) ще му отнемат „хората на държавна служба“, нещо ще му вземат събирачите на данъци и за него ще остане само за прехрана и за следващия посев? Как да се отнася към труда земеделецът, който не знае, каква реколта ще излезе при неустойчив климат като този в средната част на Русия? Но нали трябва да си храни децата. Затова за феодалния труженник, който не работи на собствена земя, трудът е бreme, неизбежно зло, а истинското удоволствие може да се получи само извън работата. Позната ли ви е тази философия? И днес повечето руснаци се отнасят по този начин към трудовата си дейност“ (Кончаловски 2012).

ните и да се придърпат към „общия поток“ слабите. Това активизира в речевата практика от изследвания от О. Чернова съветски период семата ‘съвместен труд на индивидите’. Целта на неимоверните трудови усилия се идентифицира в облика на „строителство на социализма“, а следствие от това строителство става повишаването на жизненото равнище на трудещите се маси (пак там, 66–67).

На българска почва соцсъревнованието е пренесено с пълния съветски набор от диференциални признаци и в крайна сметка се свежда до ловко отчитане на постижения, зад които може да стои и несвършена работа. Нематериалните стимули (славата на ударник) постепенно губят притегателната си сила и на сцената излизат съвсем материални – разиграват се почивки, командировки, постове... Един чудесен езиков пример за представянето на несвършената работа по нужния начин е прословутата реплика *Риба, ама цаца ... цаца, ама риба* от българския игрален филм от 1970 г. „Кит“.

В заключение ще посочим, че в периода на социалистическото си развитие държавата, въпреки величаенето на труда, на *трудовете хора от народа*, и въпреки постоянното повсеместно призоваване към високи трудови постижения, в действителност разрушава уважението към труда, отчуждава и отучва хората от труд. Концептът **труд** се насища със специфично сложно съдържание, оформя една концептосфера от *нежелание, безсмислие, присмех, уважение към труда, гордост от плодовете на труда, фалиш, имитация, работа проформа, количество, качество, физическа работа, умствена работа, учение, предимство на града пред селото, борба, война*.

4. Концептът за дом

Домът в лингвокултурен план разглежда М. Китанова (Китанова 2014, 2015). Авторката подчертава, че „концептът дом е един от най-важните във всяко етническо ментално пространство и заема особено място в българската езикова картина на света като има изключително значение в ценностните ориентири на българите“ (Китанова 2015, 1). Концептът е изследван на базата на богат речников (тълкувания, синоними, антоними, хипоними), фразеологичен и анкетен материал, художествена литература, публикации в пресата. Извеждат се аспекти и профили на функциониране на дома, разглеждат се джендърните специфики при възприемането на дома. Авторката вижда дома като израз на цяла ценностна система и го свързва (в културния му аспект) с „културната памет, традицията, начина на живот“.

В нашия материал разглеждаме дома като част от соцконцептосферата в един по-различен аспект. От една страна, през соцпериода домът от „бяла спретната къщурка“ се превръща в клетка⁶ сред асфалтовата джунгла. По

⁶ Интересни спомени и културологични интерпретации за градския дом (апартамента) намираме в статията „Домашният уют на социализма, или – два апартамента и какво има в тях“ (Азарова 2011).

това време урбанизацията се усилва, човекът се отчуждава от земята и от патриархалния бит, в който централно място заема концептът **дом**. Разбира се, урбанизацията и крахът на патриархалния бит не са явления, фиксирани за първи път при социализма – достатъчно е да посочим добре известните от българската литература произведения „Асфалт“ на Св. Минков и четирилогията на Д. Талев. Въпросът е, че тези явления се интензифицират и добиват редица негативни последиствия именно през соцпериода.

Насочваме вниманието си не към мутациите на ядрото на концепта **дом** (семейство, род, къща и пр.), а към един от аспектите му – този на „не-родния дом“, на ‘сграда със социална, културна или политическа функция’ (Китанова 2015, 26). Всеки има дом. Може да няма семейство, но има дом – детски дом, дом за временно / принудително настаняване, казарма, затвор, болница, старчески дом. Соцдържавата се грижи да даде дом на всеки. Целият жизнен цикъл на съвременния градски човек е пътешествие от дом в дом – той се ражда в болничния (родилния) дом, конвейерът го поема и прехвърля в дома на яслата, на детската градина, училището, техникума, университета (казармата), работното място, за да го върне често пъти в първия му дом, болничния (вариант – старческия), в който да посрещне смъртта. Между тези домове за кратко, горе-долу колкото за да преспи и да се изкъпе, човекът е и в собствения си дом. Ако се отклони от „правилния път“, пък го чака домът затвор, в който, при положение че попадне на хора, както казва поетът, може да стане... човек! Това са много домове, които дори си приличат външно: сградата на училището прилича на тази на болницата, болницата прилича на общежитието, то – на затвора и т.н. Освен обяснението за чисто практическата страна на планирането и архитектурните решения, ние си позволяваме да видим и един символ – тези сгради са като много еднакви матрици, от които трябва да излизат еднакво оформени хора.

В речника на старобългарския език първото значение на *дом* е ‘дом, къща, жилище’, второто – ‘църква, храм’, третото – ‘домочадие, челяд, семейство’ (СтБР 1999–2010, т. 1, 423–424).

Значението на съществителното *дом* към края на XIX – началото на XX в. е регистрирано, на първо място, като ‘къща, дом’, на второ – ‘всичките в къщи, челяд’ и на трето – ‘покъщнина, домакинство’ (РГероу 1895–1904, т. 1, 330).

В съвременния академичен речник на българския език за *дом* намираме значенията: 1. Жилище на отделно семейство (къща или апартамент). 2. Близките, които живеят заедно в едно жилище; семейство. 3. Със съгл. и (рядко) несъгл. опред. Държавно, обществено или търговско учреждение с определено предназначение, което обикн. заема отделно помещение или сграда. 4. Сградата, където се помещава това учреждение. 5. Диал. Покъщнина, домакинство. 6. Остар. Книж. Династия, род. 7. Остар. Камара, народно събрание, парламент (РБЕ, онлайн издание).

Два елемента от концепта **дом** се повтарят през вековете – жилище и семейство. Домът е мястото за живеене, крепостта на семейството. Домът

крепост е доминиращо в българската концептосфера разбиране, изведено и подчертано и от М. Китанова (Китанова 2015), мястото, където човек се чувства най-защитен. Между стените на дома се споделят болките и радостите, къщи се търси опора срещу враждебния свят. Както пеят група „Контрол“, „имаме пътища, имаме цели, но само във къщи сме силни и смели“. Пространството на дома е и защитено пространство⁷, в него човек може да си позволи да изкаже и покаже истинските си чувства. Извън този битов уют дебнат опасностите.

Всяка държава (не само социалистическата) се стреми да се погрижи за претърпелите и търпящите някакъв проблем свои граждани и затова сиропиталищата, болниците, хосписите, затворите са характеристика на модерната държава и далеч не се появяват за пръв път в социалистическа България. Въпросът е как новата за България социална действителност променя нещата след 1945 г. В дома-болница се интерпретира възприетият от СССР пропаганден модел „Съветските болни – най-здравите болни в света“: покриват се норми, снижава се смъртност, подобряват се коефициенти и се правят правилни отчети. Всичко това става на хартия, като в действителност ситуацията със здравеопазването като цяло и дома-болница в частност далеч не е толкова розова. Справедливостта обаче изисква да посочим, че крахът на социалната система не води до по-добър облик на дома-болница.

Детските домове през социалистическия период остават на грижите единствено на държавата, докато преди 1945 г. се ползват и с подкрепата на различни църковни, обществени и частни организации. Възпитанието в дух на богобоязън е прекратено поради въведения атеизъм, от което страда и подкрепата към подобни институции. През социалистическия период са нужни повече детски домове (и трудововъзпитателни училища) поради нарушаването на съотношението село/градско население, което донякъде е заслуга на държавата и на нейната политика на ускорена урбанизация. В селото някак по-естествено се полагат грижи за сираците, докато в града единствената възможност пред тях е специализираното заведение. Градски в по-голямата си част е и феноменът на изоставените деца. Така достигаме до проблема за един пресечен (произведен) на *дом* концепт като **урбанизацията**, която вече споменахме малко по-горе в текста. Урбанизацията е общ за капиталистическите и социалистическите страни процес, но все пак смятаме, че социалната държава насърчава в по-голяма степен миграцията от селото към града, отколкото капиталистическата. Първо, защото един от основните принципи на социалистическата тоталитарна държава е да се опри в по-голяма степен на работника, отколкото на селянина. Второ, защото индустриализацията е издигната в култ, било то като функция

⁷ Друго подобно защитено пространство е кръчмата – един „дом на душата“. Там човек успокоява изблиците на мъка, споделя щастието и ... демонстрира неподходяща при други обстоятелства смелост. Да си спомним например Ботевото „Механите нам са тесни...“.

на засилената миграция от селото, било като възприет съветски модел. Насърчавайки миграцията село–град, соцдържавата си оставя и регулиращ инструмент – жителството. Крайно недемократично, но държавнически погледнато – работещо решение за регулиране на потока от хора, желаещи да мигрират. Защото има и трето: и самите хора (особено младите) искат да напуснат селото, тъй като животът в него е по-труден, безперспективен и непрестижен. Логичната посока на развитие е градът. Градът, в който партията е построила завод, панелни домове-кутийки и други удобства за направилите решителна крачка селски труженици.

Дом е, както вече споменахме, и затворът. През соцпериода той търпи промени: в българския филм „Дзифт“ от 2008 г. разказвачът и главен герой споделя, че усеща идването на новия социалистически строй в затвора със смяната на Библията с речника за чужди думи. Епизодът е доста сполучлива метафора на подмяната в страната на християнските ценности с ценностите на социализма и интернационализма.

Домът-казарма, за който също така вече бе писано по-горе, търпи неприятното развитие до училище по скатаване. Българският войник е обработван в духа на интернационализма, българската армия е разглеждана като част от „варшавската“. В крайна сметка преминалият през казармата мъж осъзнава дълга си пред държавата като нещо безсмислено и напомпано с фалшива реторика.

Работното място, *работата*, също е дом, *твоят втори дом*, както внушава соцпропагандата на соцподаника. Там човек твори, защото при социализма работата е *творческа*, ако ще да е тази на ватмана, и възплъщава в дела решенията на партията, които са представени от соцмедиите като отклик на желанията на народа. Работното място мечта на българина от соцпериода е в някое учреждение с работно време от 9 до 17 часа и един час обедна почивка. Денят започва с *летучка* (*оперативка*, *планьорка*) и продължава с кафе и вицове. В естествен ред следват заседание, още кафе и цигари, докато работният ден не свърши. Отчетът за постигнатото през годината винаги сочи сериозни постижения по пътя на превръщането в дела на решенията на поредния конгрес на БКП, има отличници (ударници) и като цяло всички са доволни. Ситуацията е синтезирана в следния виц: *Интервю с деец на западен профсъюз, който е посетил СССР: – Какво Ви хареса у нас? – Много неща ми харесаха... Но най-вече – възможността нищо да не правиш и да получаваш за това заплата!*

5. Заключение

В заключение ще посочим, че направената тук интерпретация на концепти от социалистическата концептосфера не бива да се възприема в плана на отричането на близо половинвековния соцпериод от историята на българската държава. В началото споменахме, че гаранция за обективен поглед към езиковите, културните и историческите явления е дистанцията, а нейното присъст-

вие трудно можем да установим със сигурност около четвърт век след края на обсъждания период. Ето защо настоящата студия следва да се разглежда само като опит за очертаване на тенденции в лингвокултурологичен план и като една задочна покана за дискусия.

Литература

- Азарова 2011:** Домашният уют на социализма, или – два апартамента и какво има в тях. – В: *Дискурсите на дома*, НБУ, 2011 <<http://ebox.nbu.bg/hometext12/lessons.php>> (29.04.2015).
- Айдачич 2003:** Айдачич, Д. Социалистическата прослава на труда. – В: *Социализмът: Реалност и илюзии. Етнологични аспекти на всекидневната култура*, София: Етнографски институт с музей, БАН, 2003, с. 249–256.
- Блъндън 2012:** Blunden, A. *Concepts: a Critical Approach*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2012.
- Булатова 2011:** Булатова, А.М. Концепт как основа когнитивной лингвистики, его отличие от понятия. – В: *Проблемы лингвистики, методики обучения иностранным языкам и литературоведению в свете межкультурной коммуникации. Материалы III Международной научно-практической конференции 24–25 марта*. Уфа: Издательство БГПУ, 2011, с. 62–64.
- Витанова 2012:** Витанова, М. *Човек и свят. Лингвокултурологични проучвания*. София: Издателство „Булкорени“, 2012.
- Воркачов 2001:** Воркачев, С. Лингвокултурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. – *Филологические науки*, 2001, № 1, с. 64–72.
- Димитрова 2008:** Димитрова, Г. *Тезаурусно моделиране на лингвокултурологичната терминология*. Варна: LiterNet, 2008 <http://litenet.bg/publish22/g_dimitrova/tezaurusyt/content.htm> (21.04.2015).
- Желев 1990:** Желев, Ж. *Фашизмът*. София: Издателство на БЗНС, 1990.
- Знеполски 2012:** Знеполски, И. *Българският комунизъм. Социокултурни черти и властова траектория*. София: Сиела, 2012.
- Лихачов 1993:** Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. – *Известия ОРЯ, Серия литературы и языка*, 1993, т. 52, № 1, с. 3–13.
- Кононова 2012:** Кононова, И.В. Структура лингвокултурного концепта: методы выявления и механизмы семантизации. – *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, 2012, т. 7, № 1, с. 49–60.
- Китанова 2014:** Китанова, М. Представата за дома в българската езикова картина на света. – *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, 2014, № 27, с. 54–76.
- Китанова 2015:** Китанова, М. *Концепт „дом“ в българской языковой картине мира*. Ръкопис. 40 с.
- Кончаловски 2012:** Кончаловский, А. Россия живёт в феодализме (13.03.2012). *Взгляд* <<http://www.vz.ru/opinions/2012/3/13/567920.html>> (19.04.2015).
- Легурска 2002:** Легурска, П. Езикови свидетелства на националната специфика на културите (върху материал от славянските езици). – *Чуждоезиково обучение*, 2002, № 4, с. 42–50.

- Легурска 2011:** Легурска, П. *Съпоставителни лексикални анализи и основа за съпоставка*. София: ЕТО, 2011.
- Лулева, Троева, Петров 2012:** Лулева, А., Е. Троева, П. Петров. *Принудителният труд в България (1941–1962)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2012.
- Нешев 1989:** Нешев, К. *Доброто: някои теоретични аспекти*. София: Наука и изкуство, 1989.
- Рубльова 2004:** Рублева, О.Л. *Лексикология современного русского языка*. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2004.
- Степанов 1997:** Степанов, Ю.С. *Константы: Словарь русской культуры*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1997.
- Топалов-Памукчиев 1990:** Топалов-Памукчиев, М. *Среци с Буров*. София: Интерпрес-67, 1990.
- Фрумкина 1992:** Концепт, категория, прототип. – В: *Лингвистическая и экстралингвистическая семантика. Сборник обзоров*. Москва: ИНИОН РАН, 1992, с. 33–41.
- Чернова 2004:** Чернова, О.Е. *Концепт „труд“ как объект идеологизации*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург, 2004.

Източници

- Вицове за Съветския съюз:** <http://to-name.ru/an/goc/goc5.htm> (25.05.2015)
- Господинов 2013:** Господинов, Г. *Аз живях социализма. 171 лични истории*. София: ИК „Жанет 45“, 2013.
- Господинов, Генова 2006:** Господинов, Г., Я. Генова. *Инвентарна книга на социализма*. София: Прозорец, 2006.
- За дефицита в СССР:** Дефицит в СССР – как это было. Газета.РУ и Рамблер Инфографика, 2015 <<http://www.gazeta.ru/infographics/deficit/>> (29.05.2015)
- Музей на комунизма:** <http://muzejnakomunizma.com/>
- РБЕ онлайн издание:** <http://ibl.bas.bg/rbe/> (30.05.2015)
- РГеров 1895–1904:** Геров, Н. *Речникъ на българский языкъ*. Пловдив: Съгласие, 1895, 1887, 1899, 1901, 1904.
- РДал 1998:** Даль, В.И. *Толковый словарь живого великорусского языка (современное написание слов)*. Москва: Русский язык, 1998.
- Скеч за дефицита:** А. Райкин. Про дефицит. Част от мини сериала „Хора и манекени“, 1974 <<https://www.youtube.com/watch?v=tWoW6HZxaYc>> (29.05.2015)
- СтБР 1999–2010:** *Старобългарски речник*. Т. 1–2. София: Валентин Траянов, 1999, 2010.
- СТРБ 1995:** *Съвременен тълковен речник на българския език*. Авторы Ст. Буров, В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. София: Елпис, 1995.
- Успенски 1983:** Успенски, Е. *Крокодилът Гена и неговите приятели*. София: Отечество, 1983.
- ФРБЕ 1974–1975:** Ничева, К. и др. *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1–2. София: Издателство на БАН, 1974–1975.